

КІБЕРБУЛІНГ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

В статті розглядаються проблеми кібербулінгу та обґрунтовується необхідність встановлення педагогічних умов протидії цьому виду агресії.

Ключові слова: *Інтернет, агресія, булінг, кібербулінг, кібер-агресія, кібертероризм.*

Формування національних інтересів України в сучасному глобалізованому світі неможливе без залучення до світового інформаційного простору. За цим стоять принципово нові можливості для обміну інформацією, духовними цінностями, взаємного культурного збагачення усіх націй і народів.

Нинішнє “постіндустріальне суспільство”, “суспільство масмедіа”, “інформаційне суспільство” наповнює новим змістом інформаційну культуру сучасного громадянина. Стрімкий розвиток й поширення нових інформаційних технологій зумовлює зростання вимог до рівня інформаційної культури особистості як своєрідного суспільного феномену, який охоплює усі сфери людської діяльності, у тому числі й культуру праці (навчально-пізнавальної діяльності) та професійну культуру. [1]

Загально визнаним є значення культури в процесі цілеспрямованої соціалізації людини, у її цілісному розвитку й становленні як особистості. Це породжує суперечності між категорією індивідів, інформаційна культура яких формується під впливом інформаційних технологій і відбиває нові зв'язки і відносини інформаційного суспільства і направлена на позитивний розвиток особистості і категорією індивідів які намагаються використати переваги інформаційного суспільства для впливу на інших людей. Це створює різні рівні якості діяльності людей при однакових витратах сил і часу, тягне об'єктивну несправедливість, що пов'язана зі зниженням можливостей творчого прояву одних суб'єктів у порівнянні з іншими. Але можливість впливу інформації на людину породжує феномен, який набуває особливого статусу. Це феномен підкорення своїй волі інших людей. Сучасні дослідження інформатизації суспільства спираються на тезу, що індустріальний розвиток сьогодні випереджає розвиток освіти, культури, свідомості особистості [1]. У сучасному світі саме культурні цінності, здобутки мають найвагоміший вплив на формування духовності особистості, тому надмірна абсолютизація технократизму зумовлює актуалізацію гуманістичних тенденцій в освітньому процесі.

Одним із головних завдань сучасної школи є формування готовності молоді до життя в інформаційному суспільстві. Сьогодні учень повинен засвоювати знання про основи інформаційного обміну, про способи накопичення, збереження і передачі інформації різного типу, формувати вміння виокремлювати з інформаційного потоку лише необхідні знання, набувати навичок їх цілеспрямованого застосування, розуміти що інформація крім позитивного впливу на людину може мати негативний вплив.

Досягнення високого рівня інформаційної культури людини – це стратегічна мета кожного високорозвиненого суспільства. Школа ж повинна навчити молоду людину використовувати інформаційні технології сучасного типу і, таким чином, виконати пропедевтичну роль у формуванні основ інформаційної культури. Основою для формування інформаційної культури є адекватне вимогам суспільства і потребам особистості інформаційне середовище, виконання законів його функціонування та розвитку, вміння орієнтуватися в безмежному сучасному світі інформації, виокремлювати та використовувати особистісно значущу інформацію. Середовище як фактор формування духовних цінностей особистості виконує свою специфічну роль у суспільному процесі пізнання як на науково-теоретичному, так і на практично-емпіричному рівнях.

“Інформаційне середовище є одним із істотних чинників складного процесу соціальної детермінації поведінки людини. Воно постає однією із найважливіших умов формування свідомості та самосвідомості особи; стимулятором її розвитку; підґрунтям залучення до мотивційно-спонукального процесу; умовою різноманітного взаємовпливу і взаєморозуміння людей ” [1]. Отже, саме тому при дослідженні інформаційного середовища недостатньо надавати перевагу лише практичній стороні, потрібно зосереджувати увагу саме на соціально-духовному аспекті розвитку цього явища.

В роботі [1] показано, що освітні заходи повинні сформувати в учнів такі основні компоненти інформаційної культури:

1. Розуміння сутності інформації та інформаційних процесів, їх ролі в пізнанні навколишньої дійсності та творчої діяльності людини, в управлінні технічними і соціальними процесами.

2. Розуміння проблем подання, оцінки і вимірювання інформації, її сприймання, розуміння сутності формалізації суджень, зв'язку між змістом та формою, ролі інформаційного моделювання в сучасних інформаційних технологіях.

3. Розуміння сутності неформалізованих, творчих компонентів мислення.

4. Уміння визначати і формулювати мету, здійснювати постановку задач, висувати гіпотези, будувати інформаційні моделі досліджуваних процесів і явищ, аналізувати їх за допомогою засобів НІТ та інтерпретувати отримані результати, систематизувати факти, осмислювати і формулювати висновки, узагальнювати спостереження, передбачати наслідки рішень, що приймаються, та вміти їх оцінювати.

5. Вміння добирати необхідну послідовність операцій і дій в професійній діяльності, розробляти програму спостереження, досліду, експерименту.

6. Володіння знаряддєвими застосуваннями ЕОМ, системами опрацювання текстової, цифрової і графічної інформації, баз даних і знань, предметно-орієнтованими прикладними системами, системами телекомунікацій.

7. Розуміння сутності штучного інтелекту.

8. Уміння адекватно формалізувати знання і адекватно інтерпретувати формалізовані описи, дотримуватись належної рівноваги між формалізованою і неформалізованою складовими.

Проведені дослідження в Україні показують, що сьогодні немає комплексного, цілісного й системного дослідження, результатом якого стала б пропедевтична модель формування особистісно- і професійно-орієнтованої інформаційної культури.

Тому актуальність нашого дослідження зумовлена виявленою соціальною суперечністю між соціальною потребою у підготовці молоді до життя в інформаційному суспільстві, для чого необхідне формування в учнів основ інформаційної культури і відсутністю системи цієї підготовки.

В умовах інформатизації всіх видів професійної діяльності домінуючими стають духовні, інтелектуальні взаємозв'язки особистості та суспільства. Інтелект людини, рівень її духовної та інформаційної культури сьогодні починає відігравати головну роль у соціалізації особистості. Головним фактором її формування стає інформаційне середовище з його когнітивними механізмами і структурами, найновішими технологічними досягненнями, сучасними засобами масової інформації. Зазначене інформаційне середовище можна вважати вербально-інформаційним компонентом цілісного інформаційного поля.

Гуманізація сучасного суспільства як найсуттєвіший чинник формування інформаційної цивілізації сприяє оптимізації всіх параметрів інформаційного поля особи з метою забезпечення її всебічного, гармонійного, цілісного розвитку. У процесі розвитку інформаційної культури особи в системі гуманізації суспільства слід відрізнити безпосередній і опосередкований вплив соціальної комунікації, сучасного інформаційного середовища на людину. Невід'ємною складовою цього процесу виступає саморозвиток особистості, який відбувається протягом всього її життя і характеризується як активний початок її діяльності, її спрямованості до соціалізації. Саморозвиток постає також як початок та продовження процесу управління розвитком інформаційної культури особистості, її соціалізацією.

ЗМІ, які часто виступають у ролі «наставника» молоді людини, часто демонструють і різноманітний «інформаційний бруд». Однак причина не лише в тому, що підрастаюче покоління «вчиться поганому», яке ріками ллється з екранів телевізорів та Інтернету. Часто причиною такого нездорового інтересу до насильства є відсутність державної системи виховання молоді в напрямку протидії агресії суспільства. Аналіз психолого-педагогічної та філософської літератури щодо проявів насилля в молодіжному середовищі засвідчує, що воно існувало завжди, проте, за минулі п'ятдесят років масштаби цього явища значно зросли, що пояснюється зростанням насилля і злочинності в суспільстві в цілому, як за рахунок процесів глобалізації, домінування науково-технократичних моделей розвитку людини і суспільства. Крім того, розвиток інформаційних технологій дає можливість широко розповсюджувати негативну, агресивну інформацію у засобах масової інформації, чим привертається суспільна увага до неї. На жаль, цей розвиток чинить і негативний вплив на безпеку життя дітей і молоді, адже агресивно налаштовані особи отримали ще кілька інструментів для здійснення насильницького тиску, зокрема, використання Інтернету й чатів.

За даними Американської медичної асоціації, за роки, проведені в школі, середньостатистична дитина, хоче чи не хоче, бачить по телевізору 8000 вбивств та 100000 актів насильства.

Звичайно, що поява Інтернету завдяки його технічним можливостям кардинально змінила взаємодію не тільки в системі «людина-машина», а й в системі «людини-людина». Однак із використанням Інтернету пов'язані певні ризики. Зокрема, це вікно у світ, який також належить всім і межі доступу з точки зору моральних засад немає.

На сьогоднішній день найактивнішими користувачами мережі Інтернет є діти. Статистика подає, що в Україні мережею Інтернет уже користується 200 тис. дітей у віці від 5 до 18 років, і з кожним роком кількість юних користувачів збільшується більш, ніж на 30%. При цьому тільки 15% батьків здогадуються про труднощі, з якими зіштовхуються їхні діти в Інтернеті, і менш половини батьків мають уявлення про елементарні засоби безпеки у мережі Інтернет.

Активне впровадження інтернету в життя створило феномен залежності від нього. Інформація отримана в інтернеті втягує (особливо молодшу неформовану дитину) користувача в свою павутину. Адже там можна «знайти» відповіді практично на всі питання які тебе цікавлять. Обривається зв'язок з родиною, друзями, більшість часу віддається роботі з комп'ютером. Спостереження показують, що такі діти стають замкнутими, дратівливими, агресивними, живуть в своєму світі комп'ютерного середовища. Китайські лікарі офіційно визнали інтернет-залежність хворобою, яку відповідно лікують в клініках. Згідно нових діагностичних рекомендацій інтернет-залежною визнається людина, яка проводить в мережі не менше

шести годин на день і у якій спостерігався щонайменше один з симптомів залежності (непереборне бажання увійти до мережі, розумове або фізичне виснаження, дратівливість, порушення сну або концентрації уваги) протягом попередніх трьох місяців [2].

Ще кілька років тому, про кібербулінг ми майже не чули. Завдяки входженню суспільства в еру інформаційних технологій, сьогодні цей термін стає терміном повсякденного вжитку, він стає таким же зрозумілим, як терміни «сайт», «домен», «хостінг».

Провівши попередні дослідження було встановлено, що поняття має багато визначень. Слово булінг (англійською bullying, від bully – хуліган, забіяка, грубіян, гвалтівник) означає залякування, фізичний або психологічний терор відносно молодій людині з боку групи її ровесників, спрямований на те, щоб викликати в неї страх і тим самим підкорити її собі. За останні 20 років це поняття стало міжнародним соціально-психологічним терміном. Булінгом у США позначають великий перелік дій – від погроз до насмішок, – які здатні налякати, принизити чи іншим чином негативно впливати на людину. Булінг в Інтернеті або з допомогою інших електронних пристроїв, на кшталт стільникового телефону (кібербулінг), – досить новий феномен. Як правило – це сексуальне насильство через Інтернет: сексуально образливі записки, листи, фото, плітки, обмови, відео. Інформація розповсюджується дуже швидко, і відповідно, також швидко створюється суспільна думка. Поряд з кібербулінгом появився такий феномен як кібер-агресія – ображення, зловмисні повідомлення, плітки, висміювання інших в інтернеті, при цьому вказуючи їх ініціали або фотографії, відеознімки. Притаманні цьому явищу також домагання, шантаж або залякування, включаючи переслідування. Кібер-агресія є технічно простою. Інтернет надає нові можливості для ображення. Якщо у школі дитину можуть образити зазвичай лише під час її перебування там, то через Інтернет образники можуть досягти своєї жертви в будь-який час. Діти дуже довірливі і швидко відкривають таємниці, подають свою адресу, персональні дані чи якісь паролі.

Узагальнене тлумачення говорить, що кібербулінг – це переслідування інших осіб з використанням сучасних електронних технологій: інтернету (електронної пошти, форумів, чатів, ICQ) та інших засобів електронної техніки – мобільних телефонів, пейджера.

Це явище набирає в Україні все більших обертів, і вже настав час, говорити про нього, як про одну з найрозповсюдженіших форм насильства – кібертероризм.

Насильство у молодіжному середовищі на сьогодні є масштабним явищем як в Україні, так і у світі. Саме тому європейські держави скеровують свою діяльність у напрямі подолання цього явища, впроваджуючи програми та законопроекти, мета яких – вберегти дітей і молодь від насильства.

Людина, яка в юному віці страждала від несправедливого, грубого поводження з собою, не впоравшись із цією проблемою самостійно, може на

все життя стати морально скаліченою. Часто саме такі люди намагаються самоствердитися за рахунок слабшого: чоловіки - принижуючи своїх дружин і жінок взагалі, жінки - ставлячись зі зневагою до власних дітей, та й до чоловіків, якщо ті проявляють слабкість. Тому сьогодні варто замислитися над тим, від чого може постраждати молодь, навчаючись у школі або у ВНЗ, для того, щоб виробити загальну стратегію подолання суспільно-негативних явищ у молодіжному середовищі.

Як відомо, школа – це дзеркало суспільства. Отже, і проблеми шкільна спільнота має ті самі, що і «доросле» суспільство, зокрема, підвищення розповсюдження насилля. Більшість учнів, як виявилось у ході соціологічного опитування, у своєму житті зустрічалися з таким видом насилля, як приниження. П'ята частина школярів хоча б раз у житті зазнавали фізичного кривдження. 5% учнів навіть вказали, що стикалися з сексуальними загрозами. Ця проблема має сучасне забарвлення. Якщо раніше красуням доводилося остерігатися маніяків, то зараз вони ще й побоюються Інтернету.

Між фізичним і психологічним насильством розмістилася така форма, як третирування – вербальні погрози, образи, стусани, штовхання. Сюди входять і словесні образи, і приниження етнічного чи статевого характеру. До психологічного насильства ще входить така форма тиску, як бойкот – змова групи людей про недопущення контактів і спілкування, вигнання із суспільства.

Проблема у тому, що ні батьки, ні педагоги, ні самі діти часто не сприймають дані прояви як насильство, вважаючи їх дитячими пустощами або «заграванням» і звертають на це увагу, лише коли справа заходить занадто далеко, і з'являються наслідки, як для кривдника, так і для його жертви. Проблема досліджуваного педагогічного феномену полягає в тому, що це нове явище, і про взаємодію педагогів, батьків і дітей практично немає ніяких досліджень. Тільки в Інтернеті є часткова інформація про рекомендації для батьків як уникати кібер-агресії.

Серед них:

- Кібер-агресія зазвичай має місце за відсутності дорослих.
- Діти часто вважають, що їхні батьки можуть лише погіршити все.
- Анонімність та низький ризик бути спійманими спонукають людей робити те, що вони б не зробили за інших обставин (наприклад, казати речі, які б вони не сказали іншій людині віч-на-віч).
- Кібер-агресія є технічно простою. Відправлення зловмисних повідомлень або розміщення зловмисного тексту для широкої аудиторії вимагає лише кілька клацань мишею.

Дослідження Гарвардського університету виявило з найбільш поширені реальні загрози віртуального світу: сексуальні домагання; кібер-агресія; доступ до шкідливого і нелегального контенту (популяризація

порнографії, віртуальних наркотиків, суїциду, тощо). Проведені дослідження показують, що 62 відсотки опитаних, визнали застосування по відношенню до себе електронних технологій (через інтернет та мобільний телефон), які можна розцінювати проявом кібертероризму. Частіше всього це була нецензурна лайка (49%); пропозиції відвідати порносайт, переглянути відео із сценами насильства (26%). Майже що четвертого користувача мережі ІНТЕРНЕТ ображали, над ним насміхались, його ляли. Досить часто (26% респондентів), свідчили випадки шантажу та погроз на свою адресу. 54% молодих людей це драгувало, 40% відчували сором, у 14% опитаних був присутнім страх. Майже 4% жертв кібербулінгу звертались за психологічною допомогою. Найбільш вживаними атаками були відправка неприємних за змістом, образливих або погрозливих повідомлень, фотографій, листів, відеозаписів; телефонні дзвінки з погрозами або мовчанням; образливі висловлювання на форумах (в чатах); видавання себе за когось іншого в чатах та форумах, в текстових повідомленнях, з негідними висловлюваннями та образами; отримування СПАМ – розсилки вище зазначеного змісту [2].

Агресію дуже важко зупинити без фахівців – психологів та соціальних педагогів, без суспільного обговорення причин, окремих випадків, без загального осуду, без впровадження у свідомість дітей і дорослих неприпустимості виявлення приниження особистості, заподіяння фізичного і морального (душевного) болю людині. Тому на нашу думку встановлення педагогічних умов протидії кібер-агресії в школі є педагогічною проблемою і потребує фундаментальних досліджень.

Використані джерела

1. Малишевський О. В. Пропедевтика інформаційної культури учнів 5-7 класів на заняттях з трудового навчання і художньої праці: дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 2007. – 315 с.
2. Харламова І. Насильство та жорстокість у школі. Реалії сучасності. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми // Соціальний педагог. –2007. – № 9. – С. 15-20.

Kulyk E., Deyneka N.

KIBERBULING AS PEDAGOGICAL PROBLEM

The article discusses problems of cyberbullying and proves necessity of setting pedagogical conditions of counteraction to this type of aggression.

Key words: *Internet, aggression, bullying, cyberbullying, cyberaggression, cyberterrorism.*

Надійшла до редакції 03.09.2010